

UDK 005.334:336.77/.78(497.6 RS)

PREGLEDNI RAD

DOI: 10.7251/FIN1503021B

Dragana Bašić*

Boško Mekinjić**

Modeli upravljanja problematičnim kreditima u bankarskom sektoru Republike Srpske

Models of managing problematic loans in the banking sector the Republic of Srpska

Rezime

Bankarski sistem Republike Srpske bilježi rast učešća neperformansnih kredita u strukturi imovine banaka. Uzroci su različiti i opredjeljuju ih determinante internog i eksternog karaktera. Pored neadekvatne kreditne politike banaka, prevashodno vođene zadovoljenjem kratkoročnih ciljeva banke za povećanom profitabilnošću u kratkom roku, neperformansni krediti u strukturi imovine banaka su izazvani i nepovoljnim trendovima u privrednoj aktivnosti Bosne i Hercegovine. Istraživanje u radu je usmjereno na analizu i lociranje uzroka strukturiranja budućih neperformansnih kredita i njihov uticaj na performanse uspješnosti poslovnih banaka u Bosni i Hercegovini i slabljenje privredne aktivnosti. U istraživanju se polazi od osnovne hipoteze da u bankarstvu Republike Srpske ne postoje jasno razrađeni modeli upravljanja problematičnim, odnosno neperformansnim kreditima, i da njihovo koncipiranje može značajno doprinijeti poboljšanju poslovne uspješnosti banaka i uticati na stabilizaciju privredne aktivnosti u zemlji. Bitno je naglasiti da domen problematičnih, odnosno neperformansnih kredita treba posmatrati ne kao ključni činilac u narušavanju postavljenog riziko-profila banaka zbog dominacije kreditnog rizika, već kao potencijalni resurs u funkciji poboljšanja poslovne uspješnosti banaka, zbog čega mu u istraživačkom smislu treba dati posebnu pažnju.

Ključne riječi: klasifikacija kredita, neperformansni krediti, kreditni rizik, ROA, ROE, modeli upravljanja neperformansnim kreditima, sekjuritizacija kredita, NPL investitori.

Abstract

The banking system of the Republic of Srpska increased participation of non-performing loans in the structure of bank assets. The causes are different and they determine the determinants of internal and external character. Besides inadequate credit policy of banks, primarily guided by short-term satisfaction of the bank's goals for increased profitability in the short period of time non-performing loans in the assets structure of banks caused the unfavourable trends in the economic activities of Bosnia and Herzegovina. The research is focused on analyzing and locating the causes of structuring future non-performing loans and their impact on the performance of the success of commercial banks in Bosnia and Herzegovina and weakening of economic activity. The research starts from the basic hypothesis that in banking sector of the Republic of Srpska, there are no clearly defined models for managing problematic or non-performing loans and that their conception can significantly contribute to improve the business performance of banks and affect the stabilization of economic activity in the country. This is important to emphasize that the domain of problematic or non-performing loans should be seen not as a key factor in disrupting the set risk profile of banks because of the dominance of credit risk, but also as a potential resource in terms of improving the business performance of banks, which is why in terms of research should be given special attention.

Keywords: classification of loans, non-performing loans, credit risk, ROA, ROE, models for managing non-performing loans, security of loans, NPL investors.

* Vanredni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci. E-mail: dragana.basic@efbl.org

** Komercijalna banka a.d. Banja Luka

UVOD

U tradicionalnom poslovanju banaka dominira njihova kreditna aktivnost, zbog čega u strukturi njihovog riziko-profila dominira kreditni rizik koji se tumači nemogućnošću kreditnih dužnika banke da blagovremeno izmire svoje obaveze po prispijeću ugovorene glavnice i kamate.

Dio aktivnog kreditnog portfolija koji prestaje da odbacuje prihod za banku postaje nekvalitetan i kategoriše se u grupu neperformansne imovine. Postojanje neperformansne imovine u bilansu banke je sastavni dio njenog poslovanja, ali njena visoka zastupljenost je zabrinjavajuća za banku i nosilac pojačanog rizika.

Narastanje obima neperformansnih kredita u strukturi imovine banke direktno utiče na njenu profitabilnost i narušava potrebnu adekvatnost kapitala za projektovani nivo preuzetog rizika. Zahtjev za povećanjem bankarskog kapitala dodatno „opterećava“ rashodnu strukturu uspješnosti poslovanja banaka i dugoročno narušava pozitivan trend u postizanju njihove kontinuirane profitabilnosti.

Koncipiranje modela kontinuiranog upravljanja problematičnim, odnosno neperformansnim kreditima u bankama doprinijeće smanjenju njihove rizičnosti u poslovanju, sa jedne strane, i povećanju profitabilnosti u dugom roku, sa druge strane, preko tretmana neperformansnih kredita kao novog finansijskog resursa u strukturi imovine banaka.

Ukoliko se pitanje problematičnih kredita ne rješava blagovremeno, ono može produbiti ozbiljnost i trajanje krize, a to se ogleda u vezivanju resursa (sve do likvidacije problematičnog kredita) i ograničavanju njihove efikasnije alokacije i produžavanju ekonomske stagnacije koja prati finansijsku krizu (Woo, 2000).

1. NENAPLATIVI KREDITI I NJIHOV UTICAJ NA RIZIKO-PROFIL BANAKA

1.1. Kreditni rizik kao osnova nastanka rizičnih kredita

Među vrstama rizika sa kojima se banke suočavaju, najvažnije mjesto zauzima kreditni rizik, posebno kada se ima u vidu izvorište potencijalnih gubitaka. Banke definišu kreditni rizik kao rizik neispunjenja obaveza klijenata koji nisu u mogućnosti da izvrše obligacije urednog servisiranja svoga duga utvrđenog ugovorom (Chapman, 2006). Kreditni rizik predstavlja vjerovatnoću da zajmotražilac ili partner u dilerskoj transakciji svoju obavezu neće izvršiti na vrijeme, ili da će je ispuniti djelimično, odnosno nemogućnost tražioca da odobreni i iskorišćeni kredit uredno vrati banci. Ovaj rizik zavisi od egzogenih faktora (stanje ekonomije, privredne okolnosti i sl.) i endogenih faktora (upravljачka politika i sl.) (Bašić, 2012, 167).

Kreditni rizik obuhvata sve vrste rizika koje imaju sljedeće karakteristike:

- rizik neizvršenja obaveza („Default risk“), odnosno rizik koji može nastupiti ukoliko dužnik ne izmiri svoje obaveze prema banci;
- rizik promjene kreditnog kvaliteta aktive („Downgrade risk“), odnosno rizik od gubitka koji može nastati ukoliko dođe do pogoršanja nivoa rizičnosti dužnika (pogoršanje internog sistema kreditnog rejtinga);

- rizik promjene vrijednosti aktive, odnosno rizik od gubitka koji može nastati na pozicijama aktive ukoliko dođe do smanjenja tržišne vrijednosti u odnosu na vrijednost po kojoj je aktiva kupljena;
- rizici izloženosti, odnosno rizici koji mogu nastati po osnovu izloženosti banke prema jednom licu, grupi povezanih lica ili licima povezanim sa bankom.

1.2. Uticaj NPL (non performing loans) na riziko-profil banke

Uprkos naporima da se kontroliše kreditna aktivnost banaka, problematični krediti su postali jedan od najvažnijih problema savremenog bankarstva. Pored ove činjenice, problematični krediti su postali i jedna od osnovnih briga kako domaćih tako i međunarodnih regulatora, te se, u tom smislu, agregatna stopa problematičnih kredita često koristi od strane međunarodnih institucija kao indikator snage bankarskog sektora u svakoj zemlji. Bankarski sektor u Republici Srpskoj, uprkos dobrim poslovnim rezultatima, suočen je sa gorućim problemom nenaplativosti problematičnih kredita, što je naročito izraženo u kreditnoj aktivnosti prema pravnim licima.

Pod rizičnim kreditima podrazumijevaju se svi krediti sa dospjelim obavezama preko 90 dana kašnjenja od datuma dospelja obaveza ili plasmani klijentima kod kojih su uočene promjene koje mogu značajno uticati na mogućnost klijenta da izmiruje svoje obaveze prema banci, pa ih iz tog razloga banke mogu proglasiti rizičnim kreditima. Pored ovoga, u rizične kredite spadaju svi krediti čije stanje preostalog duga pojedinačnog kredita sa svim pripadajućim kamatama i naknadama imaju i sljedeće karakteristike:

- ukoliko je dužnik u kašnjenju duže od 90 dana, za materijalno značajan iznos;¹
- ukoliko dužnik kasni manje od 90 dana, ali su uočeni problemi koji mogu značajno uticati na mogućnost klijenta da izmiruje svoje obaveze prema banci;
- ukoliko dužnik, u slučaju restrukturiranja kredita, ne izvrši tri uzastopna plaćanja sa kašnjenjem do 30 dana.

Osnovni uzroci nastanka problematičnih kredita su sljedeći:

- loša procjena kreditnog rizika prilikom inicijalnog razmatranja i odobrenja kredita;
- neblagovremena naplata kredita u ranoj fazi kašnjenja (u periodu 0–60 dana kašnjenja u izmirivanju obaveza prema banci);
- finansijska kriza i poremećaji na finansijskom tržištu (po određenim proizvodima, npr. stambeni krediti);
- prirodne nepogode (mogu dovesti klijente banke u nemogućnost urednog servisiranja obaveza).

Posljedice povećanog NPL-a na riziko-profil banke mogu se manifestovati kroz sljedeće:

- loši revizorski izvještaji banke koji za posljedicu imaju loš rejting banke na tržištu;
- problem povlačenja kreditnih linija (npr. EFSE, IFC, EBRD) zbog kreditnog rejtinga banke, tj. visokog učešća rizičnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju banke;
- potencijalno je ugrožena likvidnost i solventnost banke zbog povećanog nepovjerenja klijenata i kreditora;

¹ Banke u skladu sa svojom internom metodologijom definišu nivo materijalne značajnosti kredita.

- uticaj na profitabilnost banke zbog povećanih troškova rezervisanja za potencijalne gubitke (ispravke vrijednosti kredita po MRS), tj. direktan uticaj na bilans uspjeha banke.

Prema izvještaju Agencije za bankarstvo Republike Srpske za

Tabela 1. Učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima

OPIS	31.12.2010.	31.12.2011.	31.12.2012.	31.12.2013.	31.12.2014.
- nekvalitetni krediti/ ukupni krediti	17,14	11,46	14,12	16,23	14,35
- nekvalitetni krediti PL/ krediti PL (pravna lica)	21,62	11,29	14,73	18,15	16,19
- nekvalitetni krediti FL/ krediti FL (fizička lica)	10,40	11,72	13,07	12,97	11,65

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

Učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima sa 31.12.2014. godine je smanjeno za 1,88 procentnih poena i iznosi 14,35%, ali je i dalje na relativno visokom nivou (nekvalitetni krediti imaju pad

2014. godinu, učešće nekvalitetnih kredita, odnosno kredita klasifikovanih u kategorije rizika „C“, „D“ i „E“ u ukupnim kreditima vidi se iz sljedećeg prikaza (Agencija za bankarstvo Republike Srpske, 2012).

od 14%, a ukupni krediti pad od 3%). Stopa pokrivenosti kredita rezervama po regulatornom zahtjevu je sljedeća (Agencija za bankarstvo Republike Srpske, 2014):

Tabela 2. Stopa pokrivenosti kredita rezervama po regulatornom zahtjevu

OPIS	31.12.10.	31.12.11.	31.12.12.	31.12.13.	31.12.14.
- ukupne rezerve po kreditima/ ukupni krediti	10,73	8,98	10,62	11,68	11,01
- rezerve na nekvalitetne kredite/ ukupni nekvalitetni krediti	48,15	55,58	57,76	58,20	60,43
- rezerve na nekvalitetne kredite PL/ nekvalitetni krediti PL	45,84	52,25	51,14	51,54	53,68
- rezerve na nekvalitetne kredite FL/ nekvalitetni krediti FL	53,37	60,47	70,48	74,06	74,24

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

Stopa pokrivenosti ukupnih kredita rezervama po regulatornom zahtjevu iznosi 11,01% i ima pad od 0,67 procentnih poena (rezerve su padale po stopi od 8%, a krediti su padali po stopi od 3% u odnosu na kraj 2013. godine). Stopa pokrivenosti nekvalitetnih kredita pravnih lica rezervama veća je za 2,14 procentnih poena, kao rezultat opreznije politike upravljanja kreditnim portfoliom i prodaje dijela lošeg portfolija kod jedne banke. Stopa pokrivenosti ukupnih kredita ispravkama vrijednosti shodno MRS je 9,15% dok je 31.12.2013. godine bila je 9,33% (Agencija za bankarstvo Republike Srpske, 2014).

1.3. Klasifikacija aktive banke

U skladu sa Međunarodnim računovodstvenim standardima, banke su u obavezi da uspostave i primjenjuju klasifikaciju aktive prema internom pristupu, tj. da izvrše klasifikaciju kreditnog portfolija prema internom sistemu kreditnog rejtinga. Klasifikacija prema internom sistemu kreditnog rejtinga predstavlja određivanje stepena rizika bilansne aktive i vanbilansnih stavki prema kriterijumima internog sistema rejtinga (ostvareni rezultat poslovanja dužnika po zvaničnim finansijskim izvještajima, kreditna sposobnost, urednost u izmirivanju obaveza i ostali kvalitativni kriterijumi). Interni sistem kreditnog rejtinga se prati u toku cijele godine za sve klijente i koriguje se u zavisnosti od promjene sljedećih parametara:

- novih finansijskih izvještaja,
- kvalitativnih parametara,
- dana kašnjenja,
- kriterijuma upozorenja.

Kriterijumi upozorenja predstavljaju važne informacije, odnosno parametre u postupku određivanja i praćenja internog sistema kreditnog rejtinga tokom perioda i unose se nakon obavljenog monitoringa klijenta ili na osnovu dokumentovanih eksternih i internih informacija o klijentu ili određenom događaju. Ukoliko u toku godine nije došlo do promjene kvalitativnih parametara, niti

su izmijenjeni ili identifikovani novi kriterijumi upozorenja, korekcija internog sistema kreditnog rejtinga vrši se samo na osnovu dana kašnjenja klijenta. Interni sistem kreditnog rejtinga se najmanje jednom mjesečno utvrđuje i prati za sve klijente.

U izuzetnim okolnostima, ukoliko je poslovanje klijenta u toku godine pogoršano, sa adekvatnom dokumentacionom osnovanošću moguće je izvršiti korekciju internog sistema kreditnog rejtinga. Klasifikacija dužnika prati se u toku godine za sve klijente banke i koriguje u zavisnosti od sljedećih parametara:

- dana kašnjenja na određeni dan,
- kvalitativnih i kvantitativnih kriterijuma koji mogu dovesti do promjene klasifikacije.

Postojanje neperformansne imovine u bilansu banke je sastavni dio njenog poslovanja. Iako banke u svojim godišnjim planovima planiraju određeni nivo ispravki vrijednosti kojima će pokriti rizične kredite u toku godine, visoka zastupljenost neperformansne imovine je zabrinjavajuća za banku i nosilac je pojačanog rizika. Izdvojene ispravke vrijednosti u bilansu banke tretiraju se kao potencijalni prihod koji će biti ostvaren realizacijom kolateralu u procesu naplate kredita.

Klasifikacija potraživanja prema regulatornom pristupu, tj. prema kriterijumima Agencije za bankarstvo Republike Srpske, predstavlja određivanje stepena rizika bilansne aktive i vanbilansnih stavki, na osnovu kriterijuma blagovremenosti, odnosno kašnjenja u izmirivanju obaveza dužnika prema banci, na osnovu procjene njegovog finansijskog stanja, odnosno kreditne sposobnosti, i na osnovu kvaliteta sredstava obezbjeđenja. Prema izvještajima Agencije za bankarstvo Republike Srpske, kreditni i drugi plasmani imaju najveće učešće u ukupnoj strukturi aktive i najrizičniji su dio aktive (kreditni portfolio čini 65% od ukupne aktive).

Bitno je naglasiti da od kvaliteta kredita, odnosno stepena naplativosti kredita, u najvećoj mjeri zavisi stabilnost i uspješnost poslovanja svake banke i bankarskog sektora u cjelini. Iz tih razloga, pored

obaveze banaka da finansijske izvještaje i vrednovanje aktive rade shodno MRS i MSFI, Agencija za bankarstvo Republike Srpske je zadržala postojeći regulatorni zahtjev za klasifikaciju aktive (bilansne

i vanbilansne) i utvrđivanje potencijalne izloženosti kreditnom riziku svake stavke rizične aktive, te obračun rezervi za pokriće kreditnih i drugih gubitaka (Agencija za bankarstvo Republike Srpske, 2014).

Tabela 3. Klasifikacija aktive po regulatornom pristupu

Kategorija klasifikacije	31.12.2013.	Učešće	31.12.2014.	Učešće	INDEKS
A	4.207.066	75	4.251.096	77	101
B	566.911	10	513.773	9	91
C	318.338	6	248.903	5	78
D	229.350	4	201.259	4	88
E	312.489	5	300.347	5	96
UKUPNO AKTIVA na koju se obrač. rezerve	5.634.154	100	5.515.378	100	98
Aktiva na koju se ne obrač. rezerve	2.153.350		2.422.352		112
Obračunate regulatorne rezerve	653.879		604.847		93
Ispr. vrijed. bil. aktive i rez. po proc. gubicima	502.949		482.946		96
Potrebne regulat. rezerve	150.930		121.901		81
Formirane regulatorne rezerve	91.655		90.691		99
Nedostajući iznos regul. rezervi ²	61.751		60.773		98

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

2. UTICAJ NPL KREDITA NA PARAMETRE POSLOVANJA BANAKA

2.1. Adekvatnost kapitala banke

Pokazatelj adekvatnosti kapitala može se koristiti u funkciji kontrole preuzimanja prekomjernog rizika od strane banaka i zaštite od insolventnosti. Ukoliko banke imaju niži pokazatelj adekvatnosti kapitala

od propisanog minimuma, u obavezi su da prilagode svoje bilansne pozicije regulatornim zahtjevima. Ova aktivnost se može provesti na dva načina, od kojih je jedan dokapitalizacija banke, a drugi smanjenje rizične aktive banke. Koeficijent adekvatnosti kapitala banke (CAR: Capital Adequacy Ratio),³ izračunat na ovaj način, treba da iznosi najmanje 8% (za zemlje Evropske unije), pri čemu se supervizorskim institucijama ostavlja mogućnost diskrecionog prava prilikom utvrđivanja stope adekvatnosti kapitala. Zakonska stopa adekvatnosti kapitala u Republici Srpskoj iznosi 12% („Sl. glasnik RS“ br. 12/03).

Koeficijent adekvatnosti kapitala – Bazelski sporazum II

$$\text{Koeficijent AK} = \frac{\text{Kapital}}{\text{Rizikom ponderisana aktiva za kreditni rizik + kapitalni troškovi za tržišni i operativni rizik}} = \text{min 8\%}$$

Izvor: Mekinjić B., *Optimizacija internog sistema rejtinga u funkciji upravljanja kreditnim rizikom banke u kontekstu bazelskih principa, magistarski rad, 2014.*

Ukupna rizikom ponderisana aktiva utvrđuje se množenjem zahtjeva za kapitalom za tržišni i operativni rizik sa 12,5 (recipročno od minimalnog koeficijenta kapitala od 8%) i dodavanjem dobijenog iznosa rizikom ponderisanoj aktivni za kreditni rizik. Bazelski komitet primjenjuje proporcionalni faktor da bi šire održao zbirni nivo minimalnih zahtjeva za kapitalom. Ovaj proporcionalni faktor

se primjenjuje na iznose rizikom ponderisane aktive⁴ za kreditne rizike procijenjene po pristupu internog sistema kreditnog rejtinga. Kretanje pokazatelja adekvatnosti kapitala prema regulatornom pristupu (Agencija za bankarstvo Republike Srpske) prikazano je u sljedećoj tabeli:

² Nedostajući iznos regulatornih rezervi predstavlja ukupno obračunate regulatorne rezerve umanjene za iznos ispravke vrijednosti bilansne aktive i rezervisanja po vanbilansu, shodno MRS, i iznos formiranih regulatornih rezervi.

³ CAR – Capital Adequacy Ratio – koeficijent adekvatnosti kapitala predstavlja odnos između kapitala i rizične aktive banke, odnosno sposobnost banke da apsorbira gubitke nastale lošim plasmanima.

⁴ Rizikom ponderisana aktiva je bilansna i vanbilansna rizična aktiva umanjena za rezervisanja po regulatornom zahtjevu i ponderisana propisanim ponderom u svrhu utvrđivanja kapitalnog zahtjeva.

Tabela 4. Adekvatnost kapitala

O P I S	31.12.2012.	31.12.2013.	31.12.2014.	Indeks	
				5=4/2	6=4/3
1	2	3	4		
Neto kapital	730.564	836.963	785.892	108	94
Ukupno ponderisani rizik	4.498.972	4.803.442	4.644.595	103	97
Adekvatnost kapitala	16,23%	17,42%	16,92%	104	98

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

2.2. Rezervisanja za potencijalne gubitke i ispravke vrijednosti bilansnih potraživanja

Rezervisanja za procijenjene gubitke predstavljaju iznos obračunate rezerve za procijenjene gubitke koji mogu nastati po osnovu bilansne aktive i vanbilansnih stavki u skladu sa metodologijom za klasifikaciju plasmana. Neimenovani pratilac sumnjivih i spornih potraživanja je rezervisanje za potencijalne kreditne gubitke koje odlikava sposobnost banke da sama iz svog vlastitog poslovanja i rezultata snosi cijenu potencijalnog kreditnog rizika (Bašić, 2012, 185). Rezervisanja za potencijalne gubitke (LLP – Loan Loss Provi-

sions) jeste vrsta kontrolnog mehanizma kada su u pitanju očekivani gubici po kreditima i obično su u direktnoj korelaciji sa nivoom problematičnih kredita. Predviđajući visok nivo kapitalnih gubitaka, banke odvajaju veća rezervisanja kako bi istovremeno smanjile i neizvjesnost profitabilnosti i ojačale srednjoročnu likvidnost. Ukupna stopa rezervisanja govori o generalnom stavu i pristupu bankarskog sektora kontroli rizika. Ispravka vrijednosti bilansnih potraživanja predstavlja iznos obezvrjeđenih bilansnih potraživanja prema MRS 39. Prema objavljenim podacima Agencije za bankarstvo Republike Srpske, pregled rizične aktive i izdvojenih rezervi po regulatornom zahtjevu dajemo u sljedećoj tabeli:

Tabela 5. Pregled rizične aktive i izdvojenih rezervi po regulatornom zahtjevu

R. br.	O P I S	31.12.2013.	31.12.2014.	INDEKS
1.	Ukupna rizična aktiva (na koju se izdvajaju rezerve)	5.634.154	5.515.378	98
	- aktiva klasifikovana u A	4.207.066	4.251.096	101
	- aktiva klasifikovana u B, C, D, E	1.427.088	1.264.282	89
2.	Obračunate rezerve	653.879	604.847	93
	- aktiva klasifikovana u A	83.036	83.809	101
	- aktiva klasifikovana u B, C, D, E	570.843	521.038	91
3.	Odnos ukupnih rezervi/ ukupno rizična aktiva	11,6%	11,0%	
4.	Odnos opštih rezervi/ aktiva klasifikovana u A	2,0%	2,0%	
5.	Odnos posebnih rezervi/ aktiva klasifikovana u B-E	40,0%	41,2%	

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

Prosječna stopa pokrivenosti klasifikovane aktive rezervama po regulatornom zahtjevu je 11,0% i manja je za 0,6 procentnih poena od iste sa 31.12.2013. godine. Od ukupno obračunatih rezervi po regulatornom zahtjevu sa 31.12.2014. godine (604,8 miliona KM), nedostajuće rezerve (razlika između ukupno obračunatih rezervi po regulatornom zahtjevu i iznosa ranije formiranih rezervi i ispravki vrijednosti po MRS) iznose 60,8 miliona KM (sa 31.12.2013. godine iznosile su 61,8 miliona KM). Istovremeno, ukupna ispravka vrijednosti bilansne aktive i rezervisanja po vanbilansu, shodno

MRS, iznosila je 482,9 miliona KM (sa 31.12.2013. godine iznosila je 502,9 miliona KM), sa stopom pada od 4% u odnosu na kraj 2013. godine. Prosječna stopa pokrivenosti klasifikovane aktive ispravkama vrijednosti shodno MRS je 8,76% i na približno istom nivou je kao i sa 31.12.2013. godine (8,93%). Procjena kreditnih i drugih gubitaka i nivo obračunatih rezervi po regulatornom zahtjevu odražavaju kvalitet aktive svake banke i bankarskog sektora u cjelini i zbog toga se moraju kontinuirano držati pod nadzorom (Agencija za bankarstvo Republike Srpske 2014).

Tabela 6. Stopa pokrivenosti kredita rezervama po regulatornom zahtjevu

OPIS	31.12.10.	31.12.11.	31.12.12	31.12.13.	31.12.14.
- ukupne rezerve po kreditima/ ukupni krediti	10,73	8,98	10,62	11,68	11,01
- rezerve na nekvalitetne kredite/ ukupni nekvalitetni krediti	48,15	55,58	57,76	58,20	60,43
- rezerve na nekvalitetne kredite PL/ nekvalitetni krediti PL	45,84	52,25	51,14	51,54	53,68
- rezerve na nekvalitetne kredite FL/ nekvalitetni krediti FL	53,37	60,47	70,48	74,06	74,24

Izvor: Agencija za bankarstvo Republike Srpske

U tabeli 6. dat je pregled pokrivenosti ukupnih kredita sa ukupnim rezervama, kao i pokrivenost ukupnih nekvalitetnih kredita sa rezervama na nekvalitetne kredite, prema regulatornom pristupu (Agencija za bankarstvo Republike Srpske).

2.3. Uticaj na profitabilnost banke

Profitabilnost, kao osnovni kvalitativni pokazatelj uspješnosti rada banke, utiče na ponašanje rukovodstva banke kada je u pitanju prihvatanje rizika. Banke sa većom stopom profitabilnosti imaju

manji pritisak za stvaranje profita, samim tim i manju zavisnost za plasiranje sredstava u rizične kredite. U isto vrijeme, neefikasne i manje profitabilne banke u najvećoj mjeri imaju problema sa visokom stopom problematičnih kredita, zato što su u poziciji da moraju po svaku cijenu plasirati određeni dio sredstava, što u većini slučajeva dovodi do daljeg povećanja rizičnih kredita.

U skladu sa izvještajem Agencije za bankarstvo Republike Srpske koji se tiče poslovanja banaka za 2014. godinu, poslovni i direktni rashodi iznose 92 miliona KM ili 21% ukupnih rashoda sa padom od 35% u odnosu na isti period 2013. godine, a sastoje se od troškova ispravki vrijednosti i rezervisanja po vanbilansu (formiranih primjenom Međunarodnih računovodstvenih standarda) u iznosu od 72,3 miliona KM, sa stopom pada od 42%, i ostalih poslovnih i direktnih troškova u iznosu od 19,7 miliona KM, sa stopom rasta od 4%. Koeficijenti profitabilnosti bankarskog sektora sa 31.12.2014. godine pokazuju poboljšanje u odnosu na 31.12.2013. godine (koeficijenti su rađeni na godišnjem nivou):

- povrat na aktivu (ROA), kao odnos neto dobiti i prosječne neto aktive je 0,42%;
- povrat na kapital (ROE), kao odnos neto dobiti i prosječnog ukupnog kapitala je 3,39%.

Navedeni koeficijenti sa 31.12.2013. godine bili su iskazani sa negativnim predznakom zbog iskazanog negativnog finansijskog rezultata na nivou bankarskog sektora. Produktivnost banaka mjerena kao odnos ukupnih prihoda i prosječne neto aktive je 5,11%, a sa 31.12.2013. godine bila je 5,45% (Agencija za bankarstvo Republike Srpske, 2014).

3. MODELI UPRAVLJANJA NENAPLATIVIM KREDITIMA I EFEKTI

U vrlo širokoj strukturi opšteprimjenjivih modela upravljanja problematičnim kreditima u bankarstvu, izdvojicemo neke koji su dali pozitivne efekte u svojoj primjeni i značajno uticali na smanjenje stepena njihove nenaplativosti i povećanje profitabilnosti banke. Poboljšanje dosadašnje strukture modela upravljanja nenaplativim kreditima učinjeno je u dijelu regulatornih mjera, formiranja banke „loših kredita“, te mogućnosti sekjuritizacije NPL kredita.

3.1. Primjena adekvatnog modela internog sistema kreditnog rejtinga

Primjenom adekvatnog modela internog sistema rejtinga utiče se na uspješnije upravljanje kreditnim rizikom banke, što ima odlučujući uticaj na poslovanje banke u cjelini. Jedan od zadataka banaka je da kontinuirano preispituju metodologije za utvrđivanje internog sistema rejtinga, da vrše testiranje metodologija i njihovo unapređenje, a sve u cilju minimiziranja kreditnog rizika banke. Interni sistem rejtinga mora biti u funkciji primjene bazelskih principa, prilagođen tržišnim uslovima i savremenim bankarskim tendencijama, odnosno mora biti prilagođen nivou rizika koji je svaka pojedinačna banka spremna da preuzme (Mekinić, 2014). Osnovna prednost internog rangiranja jeste bolji uvid u vrijednost i mjerenje kreditnih plasmana, kao i bolje metode procjene vjerovatnoće neizvršenja kreditnih obaveza. Definisanjem adekvatnog modela internog sistema kreditnog rejtinga, dobija se pouzdanija osnova za obezvrjeđenje kredita. Metodologija za utvrđivanje internog sistema kreditnog rejtinga jasno definiše kriterijume procjene određenog dužnika u cilju preciznog mjerenja kreditnog rizika kojem je banka izložena u svome poslovanju. Ova metodologija predstavlja dio jedinstvenog rejting

sistema banke koji obuhvata određene kategorije i potkategorije rizika, tj. nivoe rizika. Svaka rejting kategorija pripada određenom nivou rizika i ima definisani rizični profil koji opisuje svakog klijenta. Interni sistem kreditnog rejtinga predstavlja koncentraciju različitih kvalitativnih i kvantitativnih parametara izraženih u jednoj numeričkoj cifri, tj. predstavlja matematičko izračunavanje vjerovatnoće neizvršenja obaveza. Pored ovoga, interni sistem kreditnog rejtinga predstavlja i instrument za oblikovanje pojedinačnih odluka. Jedna od najznačajnijih uloga internog sistema kreditnog rejtinga jeste i podrška u postupku obezvrjeđenja kredita u cilju rangiranja nivoa rizičnosti. Primjena adekvatnog modela internog sistema kreditnog rejtinga dovodi do manjeg nivoa rizičnih kredita zbog parametara koji utiču na sam izračun internog rejtinga, čija konačna ocjena može biti eliminatornog karaktera za odobrenje ili odbijanje kreditnog zahtjeva.

3.2. Efikasno upravljanje NPL kreditima

Proces upravljanja rizičnim kreditima podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- uvažavanje ranih signala upozorenja;
- intenzivna naplata dospjelih potraživanja;
- monitoring kredita, posebno u slučaju potencijalno rizičnih kredita;
- blagovremeno restrukturiranje/reprogramiranje kredita u ranoj fazi naplate.

Praćenje kreditnog rizika obuhvata proces praćenja i identifikovanja promjena na pojedinačnim plasmanima banke u cilju utvrđivanja stanja i kvaliteta potraživanja. Praćenje kreditnog rizika na nivou pojedinačnog plasmana vrši se kontinuirano, identifikovanjem promjena koje mogu nastati pogoršanjem faktora koji utiču na poslovanje dužnika ili kašnjenjem u otplati. Banka identifikuje kretanje nivoa rizika plasmana redovnim praćenjem poslovanja dužnika. U slučaju da klijent ne izmiri obaveze prema banci u ugovorenom roku, u zavisnosti od vrste klijenta, preduzimaju se određene mjere, posebno kod klijenata sa identifikovanim nivoom rizika, tj. plasmana sa dospjelim obavezama od 0 do 90 dana kašnjenja od datuma dospjeća obaveze. Redovnim praćenjem poslovanja dužnika, banka identifikuje kretanje nivoa rizika plasmana. U slučaju identifikovanja problema, moraju se definisati mjere za otklanjanje i smanjenje rizika naplate potraživanja. Jedna od mjera je da se blagovremeno izvrši reprogramiranje kredita, koje podrazumijeva da se izvrši produženje roka otplate kredita, na osnovu finansijskog stanja dužnika, tj. u skladu sa njegovom kreditnom sposobnošću, koja ukazuje da će dužnik biti u stanju da uredno izmiruje obaveze prema naknadno ugovorenim uslovima otplate. Pored ovoga, moguće je izvršiti i restrukturiranje kredita, koje podrazumijeva novo potraživanje uređeno ugovorom kojim su redefinisani dužničko-povjerilački odnosi banke i dužnika usljed njegovih finansijskih poteškoća. Efikasno upravljanje ovim procesom dovodi do smanjenja stope rizičnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju banke.

3.3. Upravljanje sredstvima obezbjeđenja kredita

Instrument obezbjeđenja ili kolateral predstavlja sredstvo čijim se ugovaranjem vrši obezbjeđenje naplate novčanog potraživanja i minimiziranje kreditnog rizika. U cilju zaštite plasmana od kreditnog rizika, potrebno je izvršiti adekvatno obezbjeđenje kredita u momentu odobrenja kredita, kao i dalji monitoring instrumenata obezbjeđenja u toku korištenja kredita. Kako bi ova aktivnost bila provedena na što efikasniji način, potrebno je obezbijediti sljedeće:

- izvršiti unos, ažuriranje i verifikaciju podataka o instrumentima obezbjeđenja;
- obezbijediti tačnost podataka o sredstvima obezbjeđenja;
- pratiti istekle procjene hipoteka i polise osiguranja, kao i kolaterale koji nisu uspostavljeni na osnovu odluke nadležnih organa;
- obezbijediti ažurne informacije o kretanju tržišnih cijena hartija od vrijednosti (u cilju utvrđivanja definisanih prihvatljivih odnosa sredstava obezbjeđenja i plasmana – najmanje jednom u mjesec dana).

Takođe, u slučaju pogoršanja odnosa vrijednosti sredstava obezbjeđenja (hartije od vrijednosti, hipoteka i dr.) i vrijednosti plasmana, predviđenog ugovorom i odlukom o odobravanju plasmana, potrebno je obavezno razmotriti preduzimanje odgovarajućih mjera (pribavljanje dodatnih sredstava obezbjeđenja). Adekvatno upravljanje sredstvima obezbjeđenja obezbjeđuje mogućnost potpune naplate kredita i nakon perioda utuženja kredita i omogućava banci da njihovom realizacijom ostvari planirani prihod u bilansu uspjeha.

3.4. Regulatorne mjere

U skladu sa privrednim kretanjima u državi, kao i određenim poremećajima na finansijskom tržištu, regulatorni organi mogu donijeti određene mjere koje mogu uticati na poboljšanje ekonomskog ambijenta u kojem posluju preduzeća, što znatno može uticati na smanjenje broja rizičnih kredita. Agencija za bankarstvo Republike Srpske, kao regulatorni organ, u više navrata je donosila odluke koje su bile usmjerene na smanjenje uticaja svjetske ekonomske krize (mogućnost reprograma ili restrukturiranja kredita pod povoljnijim uslovima), kao i u slučajevima kada su nastale nepredviđene okolnosti, tj. elementarne nepogode (nakon velikih poplava, odlukom je definisano da svi klijenti iz poplavljenih područja imaju mogućnost reprograma/restrukturiranja obaveza prema bankama). Ove mjere, kao jedan od privremenih modela za upravljanje rizičnim kreditima, značajno je uticao na smanjenje rizičnih kredita u bankarskom sektoru Republike Srpske.

3.5. Formiranje banke „loših kredita“

Jedan od modela za upravljanje lošim kreditima jeste i formiranje banke „loših kredita“, koja bi imala ulogu da preuzme sva loša potraživanja iz komercijalnih banaka. Uzimajući u obzir iskustva zemalja Evropske unije, potrebno je, prije svega, zakonski i institucionalno definisati funkcionisanje ovakve institucije, posebno u smislu vlasništva banke i kapitala kojim će raspolagati. Funkcionisanje ovakve banke na tržištu bi u svakom slučaju riješilo problem banaka sa visokim procentima nenaplativih kredita i „očistilo“ bilanse banaka u narednom periodu. Naravno, za aktiviranje ovog modela za upravljanje rizičnim kreditima potrebna su jasna zakonska rješenja, kao i mogućnost njihovog provođenja u praksi.

3.6. Sekjuritizacija NPL kredita

Jedan od modela za rješavanje problema nenaplativih kredita je i sekjuritizacija, tj. pretvaranje NPL kredita u hartije od vrijednosti, odnosno proces transformacije manje likvidne aktive u hartije od vrijednosti. Emitovane hartije od vrijednosti u procesu sekjuritizacije obično se ocjenjuju kao loše obveznice, ali sa visokim prinosom zbog nekvalitetnog, visokorizičnog kolaterala kao pokrića. Ovaj model još uvijek nije dovoljno razvijen na finansijskom tržištu, te se iz tih razloga nije pokazao dovoljno efikasnim. Mnogo efikasniji način rješavanja NPL kredita jeste otkup potraživanja od strane ovlaštenih

firmi uz određeni diskont. Na ovaj način, banke se rješavaju loših kredita, odriču se dijela dobiti koji bi imali eventualnom naplatom kredita i rješavaju određene bilansne pozicije, dok ovlaštene kuće koje se bave faktoringom u kasnijoj fazi realizacije i naplate kredita ostvaruju dobit po osnovu diskonta prilikom otkupa potraživanja.

U skladu sa svim gore navedenim, možemo reći da bankarski sistem Republike Srpske još uvijek nema dovoljno razrađene modele upravljanja problematičnim kreditima, osim onih koji su već propisani od strane regulatornih organa (naplata kredita u ranoj fazi kašnjenja prema definisanim procedurama i regulatorne odluke u cilju smanjenja nivoa rizičnih plasmana). Konkipiranje i implementacija ostalih modela za upravljanje rizičnim kreditima koji su navedeni u radu imalo bi značajnog uticaja na poboljšanje poslovne uspješnosti banaka i privrednu aktivnost u zemlji.

ZAKLJUČAK

Usporavanje ekonomskog rasta privrede u cjelini i opšta nelikvidnost preduzeća, potpomognuti ostalim efektima finansijske krize, ključni su razlozi za povećanje nivoa rizičnih kredita, što za posljedicu ima neizmirivanje obaveza prema bankama.

Najčešći problem sa kojim se banke susreću u svome poslovanju jeste visok procenat rizičnih kredita u ukupnom kreditnom portfoliju. Rizični krediti (NPL – non performing loans) predstavljaju kredite koje imaju preko 90 dana kašnjenja u izmirivanju obaveza i kod kojih su uočene promjene koje mogu značajno uticati na mogućnost klijenta da izmiruje obaveze prema banci.

Pored činjenice da bankarski sektor Republike Srpske ostvaruje pozitivne rezultate, uočava se da je prisutan i rastući trend rizičnih kredita u bankama, koji značajno ugrožava stabilnost cjelokupnog finansijskog sistema. Iako se iz zvaničnih izvještaja Agencije za bankarstvo Republike Srpske o stanju u bankarskom sektoru vidi da je rentabilnost bankarskog sektora nezadovoljavajuća, postoji kontinuirana pokrivenost kredita rezervama po regulatornom zahtjevu, posmatrano na agregatnom nivou ukupno za bankarski sektor Republike Srpske, te kontinuirano održavanje stope adekvatnosti kapitala na nivou oko 16,5%.

S obzirom na to da mogu nastati ozbiljne posljedice po finansijski sektor, problem rizičnih kredita se mora rješavati blagovremeno. Jedan od najvažnijih zadataka rukovodstva banke jeste da ublaži nepredvidive gubitke koji se tiču ukupnog poslovanja banke. Imajući u vidu pokazatelje poslovanja bankarskog sektora Republike Srpske u 2014. i prvoj polovini 2015. godine, posebno pokazatelj kapitalne adekvatnosti i nivoa rizičnih plasmana, vidljivo je da je nivo rizičnih kredita u porastu, ali je još uvijek manji u odnosu na zemlje u okruženju.

Problem rasta potfolija nenaplativih kredita, koji neminovno vodi problemu solventnosti i profitabilnosti banke, može se uspješno riješiti kvalitetnim kreiranjem i odabirom adekvatnog modela za upravljanje problematičnim kreditima prema karakteristikama njegove portfolio strukture. Iz široke lepeze mogućnosti odabira modela upravljanja problematičnim kreditima, banke u Republici Srpskoj koriste samo one koji su već propisani od strane regulatornih organa, kao što su naplata kredita u ranoj fazi kašnjenja prema definisanim procedurama i regulatorne odluke u cilju smanjenja nivoa rizičnih plasmana. Međutim, bankama se nude i druge mogućnosti upravljanja problematičnim kreditima kroz mogućnost uspostavljanja internog sistema kreditnog rejtinga i kvalitetnijeg modela upravljanja ovim portfoliom prema njegovim karakteristikama, te formiranja banke „loših kredita“ prema praksi zemalja Evropske unije i otvaranja mogućnosti sekjuritizacije nenaplativih kreditnih plasmana.

Uspostavljanje adekvatnih modela za upravljanje problematičnim kreditima ili njihovom kombinacijom u bankama Republike Srpske smanjio bi se portfolio rizičnih kredita u kreditnom portfoliju banaka, povećala adekvatnost kapitala, kao i njihova solventnost i profitabilnost kroz smanjenje ispravki vrijednosti u bilansu uspjeha. Pored navedenog, adekvatnim upravljanjem portfoliom nenaplativnih kredita u bankama stvaraju se uslovi za poboljšanje likvidnosti privrednih subjekata i dodatno rasterećenje privrede, a njihovom svakom narednom kapitalizacijom stvaraju se uslovi za novi privredni rast.

IZVORI

1. Agencija za bankarstvo Republike Srpske, *Izveštaj o stanju u bankarskom sektoru Republike Srpske*, Banja Luka, 2015, www.abrs.ba
2. Agencija za bankarstvo Republike Srpske, *Strategija za uvođenje Međunarodnog sporazuma o mjerenju kapitala i standardima kapitala*, 2009, www.abrs.ba
3. Basel Committee on Banking Supervision, *High-level principles for the cross-border implementation of New Accord*, august, 2003.
4. Bašić, D., *Savremeno bankarstvo*, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2012.
5. Đukić, Đ., *Upravljanje rizicima i kapitalom u bankama*, drugo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd, 2011.
6. Greuning, H., Brajović, S., *Analyzing banking risk*, Washington: The World Bank, 2009.
7. Hefferman, Shelagh, *Modern banking*, John Wiley&Sons, London, 2005.
8. Mekinjić, B., *Optimizacija internog sistema rejtinga u funkciji upravljanja kreditnim rizikom banke u kontekstu bazelskih principa*, magistarski rad, Ekonomski fakultet Univerziteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 2014.
9. Mekinjić, B., „Uloga internog sistema rejtinga u procesu upravljanja kreditnim rizikom banke“, *Finrar*, Banja Luka, 2014.
10. Odluka o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i klasifikacija aktive banaka („Sl. glasnik Republike Srpske“ br. 49/13), www.abrs.ba
11. Truck, S., Rachel, S., *Rating Based Modeling of Credit Risk*, Elsevier, USA, 2009.
12. Udruženje banaka Srbije, *Bazel 2. Međunarodna saglasnost o mjerenju kapitala*, Beograd, 2007.
13. Woo, David, *Two Approaches to Resolving Nonperforming Assets during Financial Crisis*, IMF working paper, 2000.